

Tudományos Világakadémia (The World Academy of Sciences, TWAS)

Elnevezés

A Tudományos Világakadémia fennállása alatt több névváltoztatáson is átesett. 1983-2004 között *A Harmadik Világ Tudományos Akadémiájának*, 2004-2012 között *A Fejlődő Világ Tudományos Akadémiájának* nevezték. 2012 óta a hivatalos neve: *Tudományos Világakadémia a fejlődő országok tudományának fejlesztéséért*. Az Akadémia rövidített neve azonban mindvégig a TWAS betűszó maradt.

Történet

A Tudományos Világakadémiát 1983-ban hozták létre a Nobel-díjas pakisztáni fizikus, Abdus Salam vezetésével (1926-1996). Székhelye az olaszországi Triesztben van, a szintén Salam professzor – akit 1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választott¹ – által 1964-ben alapított (és később róla elnevezett) Nemzetközi Elméleti Fizikai Központ (ICTP) épületében.² A szervezet megalapításához vezető első lépést 1981-ben tették meg: Salam professzor és kilenc, a globális Délről származó tudóstársa a Vatikáni Tudományos Akadémián tartott találkozón megvitatta egy, a „harmadik világ” országainak tudósait tömörítő tudományos akadémia létrehozásának lehetőségét.

A Világakadémia célja kezdettől fogva a legszegényebb országok (az alapítás korában bevett elnevezéssel: a harmadik világ) tudósainak felkarolása, illetve ezen országok tudományos életének támogatása volt. Salam professzor ugyanis úgy vélte, hogy „a fejlődő nemzeteknek magukon kell segíteniük, és támogatniuk kell saját tudósaikat..., hogy csökkentsék a globális Dél és globális Észak közötti szakadékot...”³ Annak ellenére, hogy a nemzetközi figyelem elsősorban Salam professzorra irányult, érdemes hangsúlyozni, hogy a Világakadémiának 42 alapító tagja volt, akik között kilenc Nobel-díjas található.

Bár a Világakadémiát általában a nemzetközi civil szervezetek kategóriájába (INGO) szokták sorolni, jogi oldalról nézve az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének (UNESCO) egyik egységeként működik. Ennek köszönhető, hogy 1985-ben a szervezet hivatalos alapító ünnepségén részt vett az ENSZ akkori főtitkára, Javier Pérez de Cuéllar is. Fontos kiemelni, hogy a Világakadémiának több pénzügyi támogatója is van, de ezek között kiemelt szerepet játszik az olasz állam.⁴ Ez a két partner – az ENSZ, illetve Olaszország – máig meghatározó szerepet tölt be a szervezet életében és működésében.⁵

Célok

A Világakadémia céljai fennállásának négy évtizede alatt tulajdonképpen változatlanok maradtak:⁶

- a fejlődő országokban a tudományos kutatás magas színvonalának elismerése és támogatása;

¹ Magyar Tudomány 1991/1. 1., valamint 7-8.

² Az alapítás háttérére részletesen l.: Fodor Lajos István: Tudományos viláközpont – a trieszti példa. In: Élet és Tudomány 1991/48., 1508-1511.

³ L.: https://en.wikipedia.org/wiki/Abdus_Salam

⁴ Érdemes megjegyezni, hogy a szervezet támogató között még jelenleg is többségben vannak a fejlett államok (globális Észak) kormányzati szervei és gazdasági társaságai. A jelentősebb támogatók listáját l.: <https://twas.org/network/our-partners> (2024.10.26.).

⁵ L. részletesen: www.twas.org/twas-and-italy (2024.10.26.).

⁶ L.: <https://twas.org/sites/default/files/media/twas-leaflet-2024.pdf> (2024.10.26.).

- a fejlődő országokban élő tudósok igényeinek kielégítése a tudomány és technológia terén;
- a Dél-Dél és Dél-Észak együttműködés előmozdítása a tudomány, technológia és innováció területén;
- a tudományos kutatás és a tapasztalatok megosztásának ösztönzése a fejlődő országok előtt álló főbb kihívások megoldása érdekében.

Szerkezet

A Világakadémia fő szervei az Irányító Bizottság, a Tanács és a Közgyűlés.

A *Bizottság* összetételét és feladatait az UNESCO és az olasz kormány közötti megállapodás határozza meg. A Bizottság öt főből áll, ezek közül egy személyt az UNESCO, kettőt az olasz kormány jelöl (közülük az egyiket tudományos területről kell delegálni), egy-egy főt pedig a fejlődő országok képviselői közül jelöl az UNESCO, illetve az olasz kormány. A Bizottság évente legalább egyszer ülésezik. Feladatai közé tartozik, hogy gondoskodjon a Világakadémia rendelkezésére bocsátott erőforrások koordinációjáról és ésszerű felhasználásáról, továbbá a Bizottság nyújtja be a Világakadémia éves program- és költségvetési tervét is végső jóváhagyásra az UNESCO főigazgatójához. Harmadrészt kapcsolatot tart az illetékes olasz hatóságokkal, és intéz minden olyan ügyet, amely a Világakadémia központjának olasz területen való elhelyezésével kapcsolatban felmerülhet, valamint biztosítja a szervezet és az UNESCO égisze alá tartozó egyéb szervezetek tevékenységének összehangját.

A *Tanácsot* négyévente választja a Világakadémia tagsága a Közgyűlésen. A Tanács a felelős minden akadémiai ügy intézéséért. A Tanácsnak jelenleg 17 tagja van, mind a tisztségviselők, mind az egyéb tagok választása során kiemelt figyelmet kap a regionalitás. Ennek jegyében a Tanács elnökének minden régióból (Afrika; Arab országok; Közép- és Dél-Ázsia; Kelet- és Délkelet-Ázsia; Latin-Amerika és Karib-térség; Észak) van egy alelnöke, és a Tanács nem tisztségviselő tagjait (6 főt) is a régiókból választják. Hivatalból a Tanács tagja a Tanács előző elnöke, illetve az Abdus Salam Nemzetközi Elméleti Fizikai Központ (ICTP) egy delegáltja. A Tanács tisztségviselő tagjai (9 fő): az elnök, az alelnökök, a főtitkár és a kincstárnok.

A rendes *Közgyűlést* két évente hívják össze, ezek az alkalmak 2021 óta a TWAS Konferenciák részeként, zárt körben kerülnek megrendezésre. Amennyiben az ügyvitel megkívánja (például a tagok megválasztása), rendkívüli közgyűlés is tartható, akár online formában.

Feladatok

A Világakadémia feladatai a szervezeti célokra (l. fentebb) épülnek. A legfontosabb feladatok között a fejlődő országok kutatóinak és fiatal kutatóinak támogatása érdekében kiírt pályázatok menedzselése; a kutatók közötti kapcsolatok erősítése; a tudományos kiválóság díjakkal történő elismerése; valamint az Észak-Dél tudományos párbeszéd és tudománytranszfer elősegítése jelölhető meg.

A Világakadémia számos pályázatot ír ki és bonyolít, amelyek a tudományos karrier szinte valamennyi szakaszát lefedik, a graduális képzéstől egészen a senior pozícióban dolgozó kutatókig. A pályázatok mind az oktatók, mind a kutatók számára elérhetőek, ezek többségét különböző partnerállamok, illetve partnerszervezetek finanszírozzák.

A fejlődő országok kutatói közötti kapcsolatok erősítését a Világakadémia többféleképpen is elősegíti. Egyrészt a pályázatok révén, amelyek segítségével az ösztöndíjasok különböző fejlődő országokban kutathatnak, vagy valósíthatják meg projektjeiket. Másrészt a saját szervezetén keresztül, hiszen az akadémiai tagsággal a hasonló helyzetben lévő országok azonos tudományterületet művelő kutatói egy-egy osztályban közelebb kerülhetnek egymáshoz. A „fiatalok tagságának” bevezetésével ezt a kapcsolatépítést sikerült korábban

kitolni, amelyet a Világakadémia további adminisztratív intézkedésekkel (például közös levelezőlista) is megerősített. A fiatal kutatók rendezvényeken való részvételi jogának biztosítása pedig a generációk közötti párbeszéd előmozdítása irányába is hatott.

A Világakadémia számos díjat és elismerést ad át, amelyek szinte valamennyi kutatási területet lefedik. A legnagyobb presztízzsel kétségkívül az 1985-ben alapított TWAS-díj rendelkezik, amelyet jelenleg két évente adnak át.

Az Észak-Dél tudományos párbeszéd elősegítését a legnagyobb mértékben kezdettől fogva a szervezeti nyitottság szolgálja. A Világakadémiának ugyanis a fejlett országokban élő vagy ott dolgozó tudósok is tagjai lehetnek, és – az Észak elnevezésű régió keretein belül – a Világakadémia vezetésében is szerepet kapnak. Ezen túlmenően fontos kiemelni, hogy a szervezetnek számos fejlett ország – köztük például Olaszország mellett Svédország – található a támogatói között, amely szintén nagymértékben elősegíti a tudományos párbeszéd elmélyítését.

Tagság

Míg az alapítás idején az Akadémiának 42 tagja volt, ma már több mint 1400 taggal büszkélkedhet (köztük 13 Nobel-díjassal),⁷ akiknek több mint 80%-a származik a fejlődő országokból. A női tagok száma nagyjából 15% körül mozog.⁸ A regionális megoszlást nézve a tagság több mint fele az ázsiai-csendes-óceáni térség országaiban tevékenykedik,⁹ de jelentős a latin-amerikai (több mint 20%) és az afrikai és arab országok (több mint 15%) részesedése is.¹⁰ A Világakadémiának jelenleg tíz tudományos osztálya van, a legtöbb taggal a fizikai, a kémiai és az orvostudományi szekció rendelkezik (míg a társadalomtudományokkal foglalkozó tudósok aránya 5% alatt mozog).

Az akadémiakussá választás szempontjából az elsődleges kritérium a tudományos teljesítmény. Tagságra csak az jelölhető, aki a legmagasabb nemzetközi színvonalon teljesített és jelentős mértékben hozzájárult a tudomány fejlődéséhez. Jelöltet csak a Világakadémia tagja tud ajánlani, a jelöléshez két akadémikus ajánlása szükséges. Objektív feltétel, hogy a jelölt a jelölés időpontjában még nem töltheti be a 70. életévét, és az adott ország tudományos akadémiaja tagjának kell lennie (ha az adott országban létezik ilyen testület).

A jelöléseket minden év március 31-ig kell benyújtani. A jelöltek teljesítményét az illetékes tudományos bizottság megvizsgálja, majd továbbítja a TWAS Tanácsának. A Tanács javaslatot tesz a jelöltek végleges névsorára, amelyet a közgyűlés elé terjeszt. Megválasztottnak az a jelölt tekinthető, akire a közgyűlésen jelenlévő tagok többsége igennel szavazott. 2014-től a Világakadémia tagsága csak választott tagokból áll. A tagokat (nagyjából évi 30-50 főt) minden év decemberében választják meg, és következő év januárjában avatják fel. A tagság élethossziglan szól.

Fontos megemlíteni, hogy 2007 óta a Világakadémia ún. fiatal tagokat is választ, az ő tagsági jogviszonyuk határozott időre (6 évre) szól. A kiválasztás részben regionális, részben tudományos alapon történik. A Világakadémia öt regionális partnere minden évben legfeljebb öt (ám a gyakorlatban általában ennél kevesebb) fiatal tudóst választ a fiatal tagok sorába. A kiválasztás feltételei: a.) a kiválasztott személy a választás időpontjában 40 éves vagy annál

⁷ TWAS Annual report 2023 (www.twas.org/sites/default/files/media/twas_ar-23_web.pdf, 2024.10.26.).

⁸ A Világakadémia megalakulásakor a női tagok aránya 4,2% volt. L.: booklet_twas_it_2015.pdf, 15. o. (www.twas.org/twas-and-italy, 2024.10.26.).

⁹ A legtöbb tag Kínából és Indiából került megválasztásra (2024. október 26-i állapot szerint).

¹⁰ Ám a fejlett országokban is élnek akadémikusok, a közép-kelet-európai régióból például Magyarországon, Szlovéniában, Szerbiában és Ukrajnában is egy-egy fő, Ausztriában pedig négy fő (2024. október 26-i állapot szerint).

fiatalabb; b.) legalább a kiválasztást megelőző három évben fejlődő országban élt és dolgozott; c.) kiemelkedő tudományos teljesítménnyel rendelkezik, amelyet legalább 10 nemzetközi publikációval tud igazolni. A fiatal tagoknak (2024-ben már több mint 430-an vannak) nincs szervezeti joguk, viszont minden rendezvényre meghívást kapnak.

Díjak

Fentebb már említésre került, hogy a Világakadémia számos elismerést alapított és ad át a fejlődő országok problémáival foglalkozó tudósoknak. A legfontosabb díjak és elismerések a következők:

1. *Twas-díj*, amelyet 1985-ben alapítottak, és 1986-ban adtak át először. Több tudományterületen osztják ki, a fejlődő országok érdekében végzett tudományos munkáért. Korábban évente, 2018 óta két évente adják át (jelenleg kilenc tudományterületen, ezért újabban TWAS-díjakként szoktak rá hivatkozni).
2. *TWAS-Abdus Salam Érem*: 1995-ben alapították a Világakadémia alapítója és első elnöke, Abdus Salam professzor tiszteletére, és olyan kiemelkedő személyiségeknek ítélik oda, akik a fejlődő országokban a tudomány ügyét szolgálták. A díjat csak megfelelő jelölt esetén adják át, előzetesen egyeztetett időpontban.
3. *TWAS-Lenovo Tudományos Díj*: 2013-ban alapított díj, amelyet a Lenovo cég pénzügyi felajánlása tett lehetővé. A jelölteknek valamelyik fejlődő ország állampolgárainak kell lenniük, és legalább az elmúlt 10 évben a globális Dél államaiban kellett élniük és dolgozniuk. A díjat csak a fejlődő országok intézményeiben végzett kiemelkedő nemzetközi érdemekkel rendelkező olyan személy kaphatja meg, aki az adott pályázati kiírásban szereplő tudományterületen dolgozik. A díj összege 100 ezer amerikai dollár.
4. *TWAS-Érem Előadás*: az 1996 óta átadott díjban a Világakadémia tagjai részesülhetnek, a kutatási területükön elért eredményeik elismeréseként. A díjazottak előadást tartanak a munkájukról (innét a díj elnevezése), egyúttal egy érmet is kapnak. A díjnak 2022 óta ifjúsági tagoknak átadott változata is létezik.

Társult szervezetek

A Világakadémia két olyan szervezettel is szorosan együttműködik, amelyek székhelye szintén az ICTP trieszti épületében található.

Az egyik az *Akadémiaközi Partnerség* (InterAcademy Partnership (IAP)), amely eredetileg 1993-ban jött létre, és jelenlegi formájában 2016 óta működik.¹¹ Az IAP alapvető küldetése, „hogy összehívja és felhatalmazza a világ tudományos, mérnöki és orvostudományi akadémiáit, hogy együttműködjenek a globális, regionális és nemzeti jelentőségű kérdések megoldásában.”¹²

A másik társult szervezet a *Nők a Tudományban a Fejlődő Világért Szervezet* (Organization for Women in Science for the Developing World (OWSD)), amelynek eszméje a Világakadémia egy 1987-es rendezvényén fogalmazódott meg. 1989-ben az ötlet testet öltött (a Harmadik Világ Szervezete a nők tudományos részvételéért, TWOWS)). Ekkoriban ez volt az első nemzetközi fórum, amely a fejlődő és a fejlett világ női tudósait egyesítette. Ma a szervezetnek több mint tízezer tagja van (köztük több, Magyarországon dolgozó kutató is¹³). Céljuk, hogy

¹¹ Az IAP-nak a Magyar Tudományos Akadémia is a tagja.

¹² L. bővebben: www.interacademies.org/iap/objectives (2024.10.26.).

¹³ A közép-kelet-európai országok közül jelenleg (2024. október 26-i állapot) Magyarországon (9) és Lengyelországban (7) él a legtöbb tag. L.: www.owsd.net/membership/all-members (2024. október 26-i állapot).

megerősítsék a nők szerepét a tudományos és fejlesztési munkában, illetve előmozdítsák a nők képviselőit ezeken a területeken.

Domaniczky Endre, PhD
tudományos főmunkatárs
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
email: mfi@mfi.gov.hu